

ยศ. บริสุทธิ์. 2552. ปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดต่อระบบการจัดการผลิตข้าวอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาเกษตรเชิงระบบ. บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ :

รองศาสตราจารย์ ดร. สุจินต์ ลิมารักษ์

รองศาสตราจารย์ ดร. วิริยะ ลิมปิ่นนันทน์

บทคัดย่อ

การผลิตข้าวอินทรีย์มาตรฐานในประเทศไทยเริ่มเป็นรูปธรรมครั้งแรกในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อปี 2534 และ 2540 ตามลำดับ และในปี 2544 รัฐบาลได้ประกาศนโยบายเกษตรอินทรีย์เป็นวาระแห่งชาติ ซึ่งการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ส่วนใหญ่มุ่งไปที่การผลิตข้าวอินทรีย์เพื่อให้ขยายการผลิตมากขึ้น อย่างไรก็ตามยังพบว่าการผลิตข้าวอินทรีย์ในระดับน้อยมาก การศึกษานี้จึงมุ่งศึกษาปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดต่อระบบการจัดการผลิตข้าวอินทรีย์ในระดับองค์กรส่งเสริมและระดับครัวเรือนผู้ผลิต โดยเริ่มจากการศึกษาเบื้องต้นถึงสถานการณ์การผลิตข้าวอินทรีย์ของประเทศ พร้อมทั้งเลือกจังหวัดอุบลราชธานีเป็นพื้นที่ศึกษาระดับองค์กร และเลือกตำบลแห่งหนึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาระดับครัวเรือน โดยใช้แนวทางเชิงระบบและวิธีการเชิงคุณภาพในการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ระหว่างปีการผลิต 2545/46 ถึง 2550/51

ผลการศึกษา พบว่า ในปีการผลิต 2549/50 ประเทศไทยมีพื้นที่ปลูกข้าวอินทรีย์เพียง 0.2% ของพื้นที่ปลูกข้าวทั้งหมด ซึ่งข้อจำกัดที่ทำให้ผลิตได้น้อยเกิดจากการทำงานที่ไม่สอดคล้องสัมพันธ์กันของ 4 ระบบย่อย ได้แก่ การส่งเสริม มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การตลาด และภาคการผลิตของเกษตรกร

ผลการศึกษาระดับองค์กร สามารถจำแนกระบบการจัดการขององค์กรส่งเสริมได้ 4 รูปแบบ คือ (1) ดำเนินการแบบการผลิตนำการตลาด—การส่งเสริมมุ่งให้มีการผลิตข้าวอินทรีย์กระจายทุกพื้นที่ โดยใช้มาตรฐานของหน่วยงานภาครัฐซึ่งใช้เฉพาะการผลิตระดับไร่นาและปราศจากการส่งเสริมการตลาด ซึ่งเงื่อนไข/ปัจจัยที่เป็นข้อจำกัด ได้แก่ องค์กรมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมไม่พอเพียงกับเข้าถึงเกษตรกรอย่างใกล้ชิด การคัดเลือกเกษตรกรที่ไม่เหมาะสม กลุ่ม/เครือข่ายเกษตรกรมีส่วนร่วมในการส่งเสริมน้อย การให้เกษตรกรขอรับรองมาตรฐานฯ เป็นรายบุคคล การทำงานที่ล่าช้าของหน่วยงานรับรองมาตรฐาน การแจกจ่ายปัจจัยการผลิตที่ไม่สอดคล้องกับมาตรฐานฯ และไม่มีตลาดรับซื้อผลผลิต (2) ดำเนินการแบบเกษตรพึ่งตนเอง—การส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์โดยใช้มาตรฐานของกลุ่มหรือเครือข่ายและกระจายผลผลิตให้กับเครือข่ายผู้บริโภคและผู้บริโภคทั่วไป ซึ่งเงื่อนไข/ปัจจัยที่เป็นข้อจำกัด ได้แก่ ผู้บริโภคบางกลุ่มไม่ยอมรับว่าเป็นข้าวอินทรีย์มาตรฐาน การรวบรวมซื้อผลผลิตจากสมาชิกบางส่วนที่เข้าร่วมโครงการ (3) ดำเนินการแบบ cluster—การส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ภายใต้สัญญาผูกมัด โดยดำเนินการแบบ cluster ซึ่งใช้มาตรฐานของหน่วยงานภาครัฐและของต่างประเทศ ซึ่งเงื่อนไข/ปัจจัยที่เป็นข้อจำกัด ได้แก่ มีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมจำนวนน้อย ไม่มีสถานที่/ยุ้งฉางเก็บข้าวอินทรีย์และไม่มีโรงสีข้าวเป็นของตนเองทำให้เป็นอุปสรรคต่อการจัดการตามมาตรฐานฯ ความล่าช้าในการซื้อผลผลิตจากเกษตรกร และกับนโยบายการรับจำนำ/ประกันราคาข้าวเปลือกของรัฐบาลมีผลต่อการรวบรวมซื้อข้าวอินทรีย์ การร่วมมือกันที่ไม่เหมาะสมระหว่างบริษัทผู้รับซื้อข้าวกับองค์กรส่งเสริม ความไม่กว้างขวางด้านการตลาดและการคาดการณ์ความต้องการของตลาด ความไม่เชี่ยวชาญด้านภาษาต่างประเทศและการค้าต่างประเทศ และ (4) ดำเนินการแบบครบวงจร—การส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ภายใต้สัญญาผูกมัด โดยดำเนินการแบบครบวงจร ซึ่งใช้มาตรฐานต่างประเทศจัดการในทุกขั้นตอนการผลิต และรวบรวมซื้อข้าวเปลือกเพื่อสีเป็นข้าวสารแล้วส่งออกต่างประเทศโดยตรงภายใต้นโยบาย Fair Trade โดยเงื่อนไข/ปัจจัยที่เป็นข้อจำกัด

ได้แก่ นโยบายการรับจำนำ/ประกันราคาข้าวข้าวเปลือกของรัฐบาลมีผลต่อการรวบรวมซื้อข้าวผลผลิต และการจ่ายค่าธรรมเนียมและ/หรือค่าหุ้นสมาชิกให้กับกองทุนกลุ่มตามข้อกำหนดที่เกษตรกรได้รับราคาพิเศษจากการขายข้าว มีผลต่อการนำข้าวอินทรีย์มาจำหน่ายให้องค์กรส่งเสริมและลาออกจากการเป็นสมาชิกกลุ่ม

จากการศึกษาระดับครัวเรือน พบเงื่อนไข/ปัจจัยที่จำกัดต่อครัวเรือนเกษตรกร ดังนี้ (1) เงื่อนไข/ปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรไม่เข้าสู่ระบบการผลิตข้าวอินทรีย์มาตรฐาน ได้แก่ มาตรฐานการผลิตมีความเข้มงวดในการควบคุมและขั้นตอนของกระบวนการผลิตตามมาตรฐานมีความยุ่งยาก การห้ามใช้สารเคมีในการผลิต ซึ่งเชื่อว่าปุ๋ยเคมีให้ประสิทธิภาพในการผลิตข้าวมากกว่าปุ๋ยอินทรีย์ ราคาการรับซื้อผลผลิตไม่คุ้มกับการผลิตที่ยุ่งยาก พื้นที่ในการผลิตไม่เหมาะสม แรงงานไม่พอ ไม่มีโค/กระบือเลี้ยงในครัวเรือน ไม่มีเวลาในการร่วมกิจกรรมกลุ่ม สมาชิกในครอบครัวไม่เห็นพร้อมด้วย เป็นต้น (2) เงื่อนไข/ปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดให้เกษตรกรไม่สามารถผลิตข้าวอินทรีย์รับการรับรองมาตรฐาน ได้แก่ การไม่ปฏิบัติตามที่มาตรฐานกำหนด เนื่องจากมีขั้นตอนการปฏิบัติที่ยุ่งยาก สมาชิกในครัวเรือนไม่เห็นพร้อมด้วย ตลอดจนการประสบภัยธรรมชาติ-น้ำท่วม เป็นต้น (3) เงื่อนไข/ปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรไม่ผลิตข้าวอินทรีย์ต่อเนื่อง ได้แก่ การไม่มีตลาดรับซื้อและ/หรือไม่ซื้อในราคาที่สูงกว่าราคาข้าวตามนโยบายการรับจำนำ/ประกันราคาข้าวข้าวเปลือกของรัฐบาล การหักเงินบางส่วนจากการขายข้าวเข้าฝากหุ้นตามระเบียบของกลุ่ม แรงงานไม่พอ ครัวเรือนเปลี่ยนผู้รับผิดชอบหลักในการทำนา พื้นที่ผลิตถูกเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ และ (4) เงื่อนไข/ปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดให้เกษตรกรไม่ขยายพื้นที่ผลิต ได้แก่ แปลงนาอื่นไม่เหมาะสมและ/หรือที่นาอยู่ห่างไกลจากบ้าน

เงื่อนไข/ปัจจัยที่เอื้อต่อการผลิตข้าวอินทรีย์ของเกษตรกร ได้แก่ การทำงานอย่างใกล้ชิดระหว่างเจ้าหน้าที่ส่งเสริมซึ่งเป็นผู้ตรวจสอบภายในกับเกษตรกร การปฏิบัติการผลิตตามคำแนะนำในการผลิตข้าวอินทรีย์มาตรฐาน การมีทำเลและพื้นที่แปลงนาในการผลิตที่เหมาะสม ความพึงพอใจกับผลผลิตและตอบแทนที่ได้รับ ความซื่อสัตย์ต่ออาชีพ ความรู้สึกที่ดีฉันท์กัลยาณมิตรกับเพื่อนบ้านและกลุ่มผู้ผลิต และความรู้สึกปลอดภัยการผลิตข้าวอินทรีย์ซึ่งปราศจากจากสารป้องกันและกำจัดศัตรูพืชอันตราย เป็นต้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการแก้ปัญหาและการลดข้อจำกัดให้ข้าวอินทรีย์ขยายการผลิตมากขึ้นนั้น ระบบการจัดการองค์กรในการส่งเสริมทั้ง 4 ประเภท ควรคำนึงถึง 9 กลุ่มประเด็นซึ่งมีอิทธิพลต่อครัวเรือนเกษตรกร ได้แก่ (1) การส่งเสริมและตรวจมาตรฐานภายใน (2) มาตรฐานและกฎระเบียบกลุ่มที่เกี่ยวข้อง (3) การตลาดและราคาการรับซื้อ (4) ผลผลิตที่ได้รับ ต้นทุน และผลตอบแทน (5) สมาชิกครัวเรือนและแรงงาน (6) ทำเลและพื้นที่แปลงนาใช้ผลิต (7) ปุ๋ยและการเลี้ยงโค/กระบือในครัวเรือน (8) ความซื่อสัตย์ต่ออาชีพ ความศรัทธา และทัศนคติที่ดีที่มีต่อสุขภาพและระบบนิเวศ และ (9) ความผูกพันและความเอื้อเฟื้อต่อกันระหว่างกลุ่มสมาชิกผู้ผลิต

Yos Borisutdhi, 2009. *Factors Limiting Organic Rice Production Management Systems in Northeast Thailand*. Doctor of Philosophy Thesis in System Approaches in Agriculture, Graduate School, Khon Kaen University.

Thesis Advisors : Associate Professor Dr. Suchint Simaraks,
Associate Professor Dr. Viriya Limpinantana

ABSTRACT

In Thailand, organic rice production under some standard controls really started in Northern and Northeastern regions since 1991 and 1997 respectively. In year 2001, Thai government declared organic farming to be the national agenda. The extension works then focused on increasing capacity of organic rice production. However, organic rice production in Thailand was found to progress rather slowly. This research study focused on finding the factors limiting organic rice production at both organization and household levels. Research started with preliminary study on situation of organic rice production at national level. For provincial and subdistrict levels, Ubon Ratchatani province with one related subdistrict were selected for field studies on organic rice production managed under different degrees of standard controls by local organizations and households. This research study employed system approaches and qualitative methods to collect and analyze field data in 2001/02 to 2007/08 crop year.

From the findings, in 2006/07 crop year, organic rice planted area in Thailand was very small, only 0.2% of total rice planted area. Limiting factors causing low organic rice production seemed to derive from 4 subsystems including extension, organic agriculture standards, market arrangement and production processes by concerned farmers.

The findings at organizations level, there were four types of organization management systems on certified organic rice production; (1) Organize farming leading market approach—managing by production under government standard control at plot production level but without marketing supports and still with the objectives for widespread expansion of organic rice production. Limiting conditions/factors for extension in this system included insufficient extension officers to work closely with farmers, selection of inappropriate farmers, paying low attention to participations by farmer groups/networks, extension with applying certified standard by individual farmer, inefficient works by concerned certify bodies (CB), distribution of non-CB approved production inputs to farmers and no market arrangements for products. (2) Organize self reliance approach—managing under local network standards set by local farmer network members with products distributed among network and general consumers. For this organization management system, limiting conditions/factors were narrow markets and occasional mismanagement of products collection from farmer members. (3) Organize cluster approach—managing by using contract farming with cluster approach and under both national and abroad standards for exportation. Limiting conditions/factors found under this management system were insufficient number of capable extension officers, there was no own rice barns for storage and rice milling to meet required standards, late purchasing of products from farmers, competition for products

with local markets supported by government price guarantee scheme, lack of cooperation between product buying units (middleman) and extension units, inability to identify markets and estimate future market demand for products, incompetence in foreign languages for contacting foreign markets., and (4) Organize completed cycle approach—managing by using contract farming with completed cycle approach under some abroad standards to export the products according to Fair Trade policy. Main limiting conditions/factors found in this management system included competition for products with local markets supported by government price guarantee scheme and farmers withdrawing from memberships due to extra payments on membership fees and premium price scheme.

The findings at household level, was found that; (1) Conditions/factors discouraging farmers joining certified organic rice production included strict standard controls and difficulties in management on many steps of organic rice production process as certified standards e.g. disallowing application of any chemical inputs; however, some farmers believe that chemical fertilizers being more effective for crop growth than organic fertilizers, proposed selling prices of organic rice were not attractive, appropriate location of paddy fields, insufficient labor, possession of own livestock, not having time to join regular member group meetings, farm household members disagree of organic rice farming, etc. (2) Conditions/factors limiting that farmer could not produce the certified organic rice e.g. difficulties in management on many steps of organic rice production process, some disagreement among family members in following standard organic rice production instruction, natural disaster such as flooding, etc. (3) Conditions/factors limiting that farmers did not produce the standard organic rice continually were without marketing and/or got lower price than local markets supported by government price guarantee scheme, farmers withdrawing from memberships due to extra payments on membership fees, insufficient labor, change of household's rice farming responsibility, change of paddy field ownership, etc., and (4) Conditions/factors limiting farmers did not expansion to grow more area of standard organic rice was inappropriate paddy lands and/or far from village.

Conditions/factors support the certified organic rice production were close contacts between farmers and extension officers who also work as inspectors, practicing on instructions of standard organic rice production, having paddy fields at appropriate locations, satisfying products and outcomes return, to be honestly in occupation, feel happiness to be companionships with other neighboring and group members, and also feel secure as organic rice growing was free from harmful pesticides, etc.

Recommendations to overcome problems and constraints in future expansion of organic rice productions under four types of management organization systems were given under the following nine issues: (1) product extension and internal inspection, (2) production according to standards set by related rules and standard practice, (3) market arrangement and product price setting, (4) products, cost and benefit return from production, (5) household members and available labor, (6) location and bio-physical area, (7) fertilizers and existing household livestock, (8) occupation honestly, faithfully, attitude of health and ecosystems, and (9) relationship and helps among groups.